
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2012 (год. XXI), ISSN 0861–7902

СВЕТИ ГЕОРГИ И БЪЛГАРИТЕ – ТОПОС В РОДНАТА КАРТИНА ЗА СВЯТ ОТ ВРЕМЕТО НА СЪЗДАВАНЕТО НА ПРЕСЛАВСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

ST GEORGE AND THE BULGARIANS – A TOPOS IN THE NATIVE WORLD-VIEW FROM THE TIME OF THE ORTHODOX CIVILIZATION OF PRES LAV

Анчо Калоянов, Мария Спасова и Тодор Моллов. *„Сказание за железния кръст“ и епохата на цар Симеон*, Велико Търново, изд. Фабер, 2007, 223 с.

„Сказание за железния кръст“ и епохата на цар Симеон“ е заглавието на книгата на Анчо Калоянов, Мария Спасова и Тодор Моллов, която разкрива пред нас възможностите на съвременната етнология при прочита на старобългарски творби. Темата за времето на цар Симеон сякаш е малко необичайна за отпращане на етнологички погледи, но в широкото поле на медиевистиката, сред изобилието от библейски и други литературни цитати на християнството, само познавачите на фолклорната менталност, средновековната българска литература и собствения религиозен опит могат успешно да опишат пространствата на етноспецифичното.

След публикуването на „Сказание за железния кръст“ от Боню Ангелов през 1971 г., то не предизвиква интерес в славистичните среди. Фактът, според А. Калоянов, се обяснява с това, че текстът на „Сказанието“ е предназначен за уникална социокултурна ситуация. Поради което, от една страна, оцеляват ограничен брой преписи, а от друга – за разчитането на текста е необходимо да се установи

единство между концепцията на съставителя и нейното осъществяване в десетте разказа на цикъла.

Предлаганият прочит на Тодор Моллов се представя от автора скромно като „допълнение-вплитане” към историко-културните и семиологичните „валенции” на водещите студии в книгата. Ситуацията далеч не е такава – „етюдите” на Моллов по своеобразен начин надграждат основните текстове на съавторите и, тъй като влизат в съреден диалог с тях, допълват контекста на „Сказанието” – описвайки „духа и идеологията на неговата поява”. От своя страна Мария Спасова се опира на езиковите особености на „Сказанието” и по категоричен начин доказва принадлежността му към Преславската книжовна школа.

Цикълът от десет разказа „Сказание за железния кръст” ми беше познат само като оригинална старобългарска творба, разказваща за войните на цар Симеон с угрите. В един от тях българският войн Георги, отскоро християнин, по чудесен начин е спасен от Свети Георги в битката. Епизодът на чудото с Георги е бил на вниманието и на други изследователи у нас. Той, както и други епизоди – тайната на Климент и чудото с бесния отрок, са ключови в анализ на проф. Надежда Драгова, която разкрива етапи на войнска инициация в разказите и определя цикъла като старобългарско войнско сказание. Разпознаването на модели на посветителни обреди е важно, тъй като темата може да се разположи и в контекста на общоетничното посвещение, защото точно в този момент, през IX век, българите са неофити-християни.

При Дръстър, където са битките с угрите, от крака на мъртъв кон по поръка на Свети Георги са взети три обръча, от които в село край Плиска е създаден Железният кръст. Той е понесен тържествено към планина до Несебър, където в близост се е провела битката при Ахелой. След това кръстът ношува при вратите на Константинопол, за да бъде положен в олтара на манастирската църква в Никея, където по време на Първия вселенски събор през 325 г. се утвърждава природата на Света Троица в „Символа на вярата”. Маршрутът от север към юг описва пространство, което – съотнесено към текста на Сказанието, изгражда пред нас християнския ойкумен. Това е територията под закрила на Свети Георги, в пери-

ферията на която през IX–X век са угрите (на север) и сарацините (на юг). Известни са своеобразните граничарски функции на светеца, който стои начело в битките с езичниците. Затова присвояването на Свети Георги за покровител на българите, разпознавано чрез чудесата на дарения от него Железен кръст, представя тази част от християните като богоизбрани – доколкото на българите се пада задължението да бранят или разширяват пространството на християнския свят.

Логиката на „Сказанието” изисква Чудесата, вършени от железния кръст, да се приравняват с идеологическите измерения на Кръста в перспективата на имперската власт. Така Железният кръст на българите се изравнява с христовия Кръст. Историята на българите не само се вписва, но се и остойностява в контекста на Божествената Свещена история. Поради тази причина Чудесата в „Сказание за железния кръст“ по специфичен начин отразяват „историческите“ свидетелства за контакта на българите със Свети Георги и Бог.

Наблюденията на изследвачите са установили изобилие от сакрални числа в разказите (3, 5, 40) и лични имена, които придават достоверност на описанието, локализират, отграничават, изграждат хронотоп. Внимателното вглеждане изважда на показ фолклорни клишета – пословици, молитви против нежит. Артефактите в „Сказанието”: процесияен кръст, чаша, кръст с мощи (енкулпион), топор, юзда, копие и т.н., образуват устойчив свят на вещи, засвидетелстван за IX–X век и от археологически находки в Североизточна България.

Текстът съдържа препратки към календарни празници (Гергьовден, Летен Годоровден, Св. Мина, Димитровден, Архангеловден) и сакрални обекти: църкви, кладенци, врати. Всички те са белязани от присъствието на съзвездие Пляди и неговото движение. Като част от старобългарското езичество и собственоетничния религиозен опит тези топоси играят ролята на етноопределител. От своя страна описанията в текста жертвоприношения, ритуални действия и сакрална топография могат да се отнесат към конкретен вещен мир от Североизточна България. т. нар. шарапташи – каменни корита с улеи, сполучливо се вписват в космологичните измерения на миторитуалните действия и видовете жертви. По този начин един оригинален старобългарски текст потвърждава специфики, съхранени

през хилядолетията във фолклорна среда, осмисля археологически артефакти.

На един от образите в „Сказанието” – този на разказвача Христодул, Анчо Калоянов обръща специално внимание, тъй като вижда в повествованията му особена концепция. Според него той „е добре осведомен за астрономическите познания на българите от времето на Йоан Екзарх”, „той е проповедник” и съставя наставления за общество на воители конници. Индикациите са много, примерите в текста се умножават и постепенно пред нас се оформя образът на цар Симеон. Познаването на домашната миторитуална традиция и многостранната подготовка на цар Симеон му дават възможност да разпознае в култа към Свети Георги перспектива за идеологическа легитимност на владетеля и в същото време – едно от най-важните звена в процеса на християнизация на българската култура. Поради това, според Т. Моллов, чрез култа към Свети Георги българското общество успява да изгради мост между езическото си минало и християнското си бъдеще.

До голяма степен конструкцията на текста на Калоянов се развива в диалог (под линия) с руския учен А. Турилов – един учен, явно направил много за правилното разчитане на имена и събития в „Сказанието”, но по същество – отричащ старобългарския произход на съчинението, а с това и пренебрегващ (поради непознаване) неговата етноспецифичност. Доказал със средствата на етнологията произхода на съчинението, с помощта на текстологията Калоянов изгражда и убедителна теза за автора на „Сказанието”. Според Калоянов „Сказание за Железния кръст” е своеобразна политическа програма на цар Симеон”, част от многогодишния диалог с Византия, където до голяма степен се съдържат някои от отговорите на писмата на патриарх Николай Мистик. Определянето на тази програма като „благовестие за мир” отговаря на изненадата на руския изследовател Турилов, който забелязал, че „подчерганият патриотизъм” се съчетава с „почит към гърците”.

За адекватния му прочит „Сказанието” е поставено в макросюжетна рамка от разнородни текстове – на Лиудпранд, на Николай Мистик, Индекс на забранените книги, Златоструй, Българския апокрифен летопис. Те, в своята съвкупност от скрити и явни цитати,

въпроси и отговори, богобоязливост и претенция за богоизбраност, разкриват кой, кога и защо е създаден „Сказание за железния кръст“. Кой – е ясно от заглавието на книгата. Кога и защо – от нейния текст, четивен и премерен, посочващ важни ориентири в българската картина за свят от времето на създаването на Преславската православна цивилизация.

Етноложкият прочит на този старобългарски текст ни разкрива една изключителна възможност – от една страна, да усетим българския принос във формирането на култа към Свети Георги от времето на образуването на Европейския етнокултурен кръг; а от друга – поставен в контекста на собственоетничната литературна и фолклорна традиция, получил необходимите за разбирането му смислови релации, текстът на „Сказание за железния кръст“ се превръща в нов оригинален извор за българската етнология, какъвто до момента не е въвеждан в обръщение.

Николай Ненов